

Юрій Громик (Луцьк)

**Ступенювання прислівників
у західнополіських та суміжних говірках**

У західнополіських та суміжних говірках уживані синтетичні форми вираження грамом компаратива та суперлатива. Відмінності в утворенні простих форм вищого ступеня порівняння прислівників зводяться в основному до наявності кількох суфіксів (-*ій*, -*ше*, -*е*) та їх варіантів і розподілу суфіксів за основами. Основні моделі утворення простої форми вищого ступеня прислівників у західнополіських та суміжних говірках такі:

а) твірна основа на сонорний + наголошений суфікс -*ій*, наприклад: *ра*'*н'ій*, *дав*'*н'ій*, *поз*'*н'ій*; афікс представлений варіантами -*ей*, -*ий*, -*ієй*, -*і* та ін.;

б) непохідна твірна основа на інший (не сонорний) приголосний + ненаголошений суфікс -*ше*, наприклад: *'сухше*, *'тихше*, *до'рогше*, *бо'гатше*, *'п'лохше*, *хо'р'иш:е*; афікс представлений варіантами -*ши*, -*шей*, -*ший*, -*ш*;

в) ускладнена непродуктивним суфіксом -*ок*-, -*к*- або -*ек*- твірна основа + ненаголошений суфікс -*ше* (непродуктивні суфікси -*ок*-, -*к*-, -*ек*- не беруть участь у формотворчому процесі, внаслідок чого афікс вищого ступеня поєднується безпосередньо з кореневою морфемою), наприклад: *б'лижше*, *'виш:е*, *'нижше*, *'вужше*, *'лехше*, *к'репше*; афікс представлений варіантами -*ши*, -*шей*, -*ший*, -*ш*;

г) ускладнена непродуктивним суфіксом -*ок*-, -*к*- або -*ек*- твірна основа + ненаголошений суфікс -*е* (непродуктивні суфікси -*ок*-, -*к*-, -*ек*- не беруть участь у формотворчому процесі, внаслідок чого афікс вищого ступеня поєднується безпосередньо з кореневою морфемою), наприклад: *б'лиже*, *'ниже*, *'више*; афікс представлений варіантами -*и*, -*ей*, -*ий*.

Наявність варіантів суфіксів зумовлена більшою продуктивністю однієї з афіксальних морфем (спостережено вирівнювання суфіксів -*ше*, -*е* за зразком форманта -*ій*) та фонетичними особливостями відповідної говірки. Закріплення афіксів вищого ступеня за основами в говорі виявляється непослідовно: процес перерозподілу суфіксів між основами триває досі, інтенсивність його в різних говірках відмінна. У частині говірок збережені архаїчні форми або утворені інновації, що не відповідають окресленим моделям. Відповідно до цих факторів в одній говірці можливі дві-три форми вищого ступеня від однієї твірної основи. Існування кількох варіантних форм вищого ступеня від тієї ж основи навіть у мовленні однієї особи уможливають різні морфонологічні процеси на межі кореневої та афіксальної морфем.

При творенні простої форми вищого ступеня порівняння від твірних основ на сонорний у багатьох говірках окресленого ареалу використовується формант -*ій*, що послідовно виступає в наголошеній позиції. У говірці с. Липно Ківерцівського району утворень цієї моделі зафіксовано більше 80: *бид*'*н'ій*, *бизбуж*'*н'ій*, *биспич*'*н'ій*, *важ*'*н'ій* 'важливіше', *вигуд*'*н'ій*, *вид*'*н'ій*, *вил'гут*'*н'ій* 'вологіше', *вкورات*'*н'ій* 'акуратніше', *впас*'*н'ій* 'небезпечніше', *впрат*'*н'ій* 'охайніше', *встуруж*'*н'ій* 'обережніше', *вул*'*н'ій*, *вхут*'*н'ій* 'завзятіше', *гар*'*н'ій*, *гулус*'*н'ій*, *граз*'*н'ій*, *дав*'*н'ій* 'давніше', 'колись, у минулому', *диликат*'*н'ій* 'обережніше', *дувул*'*н'ій*, *дриб*'*н'ій*, *жир*'*н'ій*, *замуж*'*н'ій*, *звж*'*н'ій*, *зир*'*н'ій*, *зруч*'*н'ій*, *йадри*'*н'ій* 'рясніше', *йас*'*н'ій*, *миц*'*н'ій*, *нуд*'*н'ій*, *пил*'*н'ій*, *пиз*'*н'ій*, *плут*'*н'ій*, *правил*'*н'ій*, *пун'ат*'*н'ій*, *ра*'*н'ій* 'раніше', 'колись, у минулому', *рив*'*н'ій*, *сил*'*н'ій*, *сит*'*н'ій*, *склад*'*н'ій*, *скрум*'*н'ій*, *скуч*'*н'ій*, *слубуд*'*н'ій*, *смиш*'*н'ій*, *смут*'*н'ій* 'сумніше', *справ*'*н'ій*, *спудруч*'*н'ій* 'зручніше', *спукуй*'*н'ій*, *спир*'*н'ій* 'результативніше', *стид*'*н'ій*, *страш*'*н'ій*, *тим*'*н'ій*, *тис*'*н'ій* 'скрутіше', *туч*'*н'ій*, *труд*'*н'ій*, *хвай*'*н'ій*, *хулуд*'*н'ій*, *чир*'*н'ій*, *швур*'*н'ій* 'жвавіше', *штиб*'*н'ій* 'міцніше, твердіше', 'дуже непривітно (дивитися)', *шчил*'*н'ій*, *дишш'в'ій*, *здурув'ій* 'прохолодніше', *кри'в'ій*, *ли'в'ій*, *пра'в'ій*, *риз'в'ій* 'жвавіше', *смили'в'ій*, *ц'іка'в'ій* 'охайніше', *пра'м'ій*, *би'л'ій*, *висил'ій*, *круг'л'ій*, *ми'л'ій*, *пума'л'ій* 'повільніше', *сми'л'ій*, *тип'л'ій*, *бист'р'ій*, *густ'р'ій*, *скуп'р'ій*, *х'ит'р'ій* 'розумніше' та ін.

Сучасний суфікс *-ій*, який виступає у простих формах компаратива прислівників, генетично сягає давнішого *-ѣ*, що продовжував псл. **-ěje* – формант, за допомогою якого творилися праслов'янські форми вищого ступеня порівняння прикметників середнього роду називного відмінка однини [1, 209]. Прикметникові форми вищого ступеня на *-ѣ* типу *бѣднѣ*, *вѣрнѣ*, *бѣлѣ* вживані в прислівниковому значенні уже в найдавніших східнослов'янських пам'ятках [1, 210]. Редукція кінцевого ненаголошеного голосного [e] в таких формах відбита з XIV ст.: *вѣрнѣи*, *готовѣи* і под. [1, 377].

У говірках в районі басейну р. Горинь та в підляських говірках такі утворення виступають із фонетичними варіантами суфікса *-ій*, що відбивають типову для цих ареалів рефлексію наголошеного [ѣ]: *-ей*, *-ѣй*, *-ий*, *-іѣй*, *-іѣй*, *-іѣй*, *-іѣй*, пор.: *давн'ѣй*, *тесн'ѣй* 'скрутніше', *ран'ѣй* (*ран'іѣй*) 'раніше', 'колись, у минулому', *позн'ѣй* (*позн'іѣй*, *позн'іѣй*), *беспечн'ѣй*, *бедн'ѣй*, *дробн'ѣй*, *скорцѣй* (*скорей*, *скорий*), *прам'ѣй*, *здоровий* 'прохолодніше', *резвий* 'жвавіше' і под. (Комарівка Кс., Мирне Кс., Великий Мідськ Кс., Поляни Бр., Немовичі Ср.), *раний*, *давний* і под. (Дубичі-Церковні Д-Ц.), *стром'ей*, пор. *стромо* 'під прямим кутом' (Мохнате Гн.) та ін. Нетипова для західнополіських та суміжних середньополіських говірок звукова структура прислівника *скорей* 'скоріше' (Цміни Мн., Липно Квр.), очевидно, свідчить про білоруський чи російський вплив.

У частині західнополіських говірок та в суміжних західноволинських говірках від твірних основ на сонорній формі вищого ступеня порівняння прислівників творяться за допомогою форманта *-і*, що є фонетичним варіантом суфікса *-ій* і відбиває редукцію кінцевого приголосного [й]. Так, у говірці с. Нуйно Камінь-Каширського району відзначено структури *б'ідн'і*, *б'іспечн'і*, *важн'і*, *вигодн'і*, *видн'і*, *окуратн'і*, *волн'і*, *охотн'і*, *гарн'і*, *голосн'і*, *гразн'і*, *давн'і*, *зручн'і*, *йесн'і*, *моцн'і*, *позн'і*, *правилн'і*, *ран'і*, *спокойн'і*, *страшн'і*, *холодн'і*, *весел'і*, *помал'і*, *здоров'і*, *крив'і* та ін. Без кінцевого [й] форми цієї моделі засвідчуються з XVIII ст. [1, 377]. У межах західнополіського говору структури з суфіксом *-і* формують численні острівні ареали переважно в західній та центральній його частинах (в основному між р. Стохід та р. Західний Буг, пор.: Старі Кошари Квл., Нуйно К-К., Запруддя К-К., Галина Воля Ст., Тур Рт., Вілиця Шц., Седлище Лбш., Навіз Рж., Ружин Тр., Обенижі Тр. та ін.); у північно-західній частині волинського говору такі деривати утворюють майже суцільний ареал (Петрово Ів., Суходоли Ів., Павловичі Лк., Заячиці Лк., Микуличі В-В., Чаруків Лц., Білосток Лц., Городниця Мл. та ін.); у говірках в районі басейнів р. Стир та р. Горинь (східна частина західнополіських говірок та суміжні середньополіські говірки) кінцевий [й] у таких структурах послідовно зберігається.

Аналізована модель із формантом *-ій* чи його фонетичними варіантами в говорі виявилася настільки продуктивною, що за її зразком відбулося переоформлення деяких похідних від твірних основ на іншій (не сонорній) приголосній, які історично організовувалися за іншою моделлю. У дериватах, зумовлених аналогією, суфікс послідовно виступає в наголошеній позиції і не зумовлює зміни попереднього приголосного: *числ'ій*, *гусл'ій*, *прусл'ій*, *часл'ій*, *твир'д'ій*, *гара'ч'ій*, *пуну'ч'ій* 'темніше', *тух'ій*, *туп'ій* (Липно Квр.), *числ'і*, *гусл'і*, *просл'і*, *часл'і*, *твер'д'і*, *тух'і* (Нуйно К-К.); у підляських говірках також *бар'з'і* 'частіше', пор. *барзо* 'дуже', 'часто' (Єльонка Д-Ц.), *грубіей* [2, 482].

За цією ж моделлю в переважній більшості досліджених говірок організовано форми вищого ступеня порівняння прислівника *хутко*, щоправда, суфікс у таких структурах зумовлює перехідне пом'якшення кінцевого задньоязикового твірної основи; у частині говірок відбито депалаталізацію шиплячого, різну рефлексію [ѣ] та редукцію кінцевого [й]: *хутч'ій* (Самари Рт., Запруддя К-К.), *хутчий* (Красноволя Мн., Яполоть Кс.), *хутч'ий* (Комарівка Кс.), *хутч'і* (Обенижі Тр.), *хутчи* (Звиняче Гр.). У багатьох говірках уживані варіанти, звукова структура яких відбиває ще й наслідки регресивної асиміляції за способом творення: *хуч'ій* (Липно Кв.), *хучий* (Великий Мідськ Кс.), а

також результат подальшого стягнення [ч':] до [ч'], [ч:] до [ч]: *ху'ч'і'ї* (Хохи Орлянські Д-Ц., Ветли Лбш., Щитинь Лбш., Горки Лбш., Цміни Мн., Троянівка Мн., Чевель Ст., Суськ Кс.), *ху'чий* (Красносілля Вл., Кам'януха Мн., Мала Любаша Кс.), *ху'ч'і'є'ї*, *ху'ч'ей* (Грабовець Д-Ц.), *ху'чи'є'ї* (Дубичі Церковні Д-Ц.), *ху'ч'у'є'ї* (Мохнате Гн.), *ху'ч'і* (Вілиця Шц., Мельники Шц., Галина Воля Ст., Старі Кошари Квл., Навіз Рж., Чаруків Лц., Микуличі В-В.), *ху'чи* (Ружин Тр.).

Відома в багатьох говірках паралельна структура *хут'н'ї'ї* 'швидше' (Липно Квр.), представлена також фонетичними варіантами *хут'н'і* (Петрово Ів.), *хут'н'є'ї*, *хут'н'ї'є'ї* (Комарівка Кс.) і под., – наслідок вирівнювання вихідного утворення *хут'ч'ї'ї* за зразком численних форм вищого ступеня порівняння з суфіксом *-ї'ї*, похідних від твірних основ на сонорний [н] (ідеться про деривати типу *вид'н'ї'ї*, *ра'н'ї'ї*, *пиз'н'ї'ї*, *дав'н'ї'ї* і под.). Про ймовірність аналогії свідчить такий факт: у говірці с. Липно Ківерцівського району серед 80 закономірних форм вищого ступеня порівняння з суфіксом *-ї'ї* 60 дериватів похідні від твірних основ на [н].

Проста форма вищого ступеня порівняння від непохідних твірних основ на інший (не сонорний) одиничний приголосний твориться за допомогою послідовно ненаголошеного суфікса *-ше* або його варіантів *-ши*, *-шей*, *-ший*, *-ш*: *'сухше*, *'тихше* (*'техше*), *з'лукше*, *до'рогше*, *ба'гатше* (*бо'гатше*), *мо'лодше*, *з'рубше* (Любче Рж., Микуличі В-В., Чаруків Лц., Ставки Тр., Черче К-К., Череваха Мн., Городок Мн.), *'сухиши*, *'тихиши* (*'техиши*), *з'лукши*, *до'рогиши*, *ба'гатиши* (*бо'гатиши*), *мо'лодиши*, *з'рубши* (Городниця Мл., Нуйно К-К., Мостище К-К., Седлище Лб.), *'сухшей*, *'тихшей* (*'техшей*), *з'лукшей*, *до'рогшей*, *ба'гатшей* (*бо'гатшей*), *мо'лодшей*, *з'рубшей* (Оленіно К-К., Троянівка Мн.), *'сухийши*, *'тихийши* (*'техийши*), *з'лукхийши*, *до'рогхийши*, *ба'гатхийши* (*бо'гатхийши*), *мо'лодихийши*, *з'рубхийши* (Нові Червища К-К., Щедрогір Рт.), *сухи*, *тихи* (*техи*), *до'роги*, *ба'гати* (*бо'гати*), *мо'лоди*, *з'руби* (Любче Рж., Мостище К-К., Залюття Ст.), *п'лохийши*, *п'лохи* 'гірше', пор. *п'лохо* 'погано' (Липно Квр.).

Форманти *-ше*, *-ши*, *-шей*, *-ший*, *-ш* співвідносні з суфіксом *-ш* (<*-ьш*>), що використовується при творенні форм вищого ступеня порівняння прикметників і сягає псл. **-ьщ-*, за допомогою якого творилися форми непрямих відмінків прикметників вищого ступеня порівняння [1, 210]. Найточніше зберігає початкову структуру суфікс *-ше*: аналізовані прислівники на *-ше* – адвербіалізовані сучасні форми називного-знахідного відмінка однини прикметників середнього роду вищого ступеня порівняння. Формант *-ши*, очевидно, відбиває підвищення і звуження артикуляції ненаголошеного [е] в абсолютному кінці слова. Варіант *-ш* – наслідок редукції кінцевого ненаголошеного [е]. Поява [й] у суфіксах *-шей*, *-ший* могла бути зумовлена вирівнюванням форм на *-ше*, *-ши* відповідно до утворень явно домінуючої моделі з суфіксом *-ї'ї*. Ще виразнішим прикладом такої аналогії є зрідка фіксовані форми на *-ш'ї'ї*. На ймовірність вирівнювання вказує така закономірність: форми на *-шей*, *-ший*, *-ш'ї'ї* засвідчені в тих говірках, де існують відповідні структури на *-ї'ї* типу *ра'н'ї'ї*, *дав'н'ї'ї*, зате зовсім не відомі в тих говірках, де виступають варіанти на *-і* типу *ра'н'і*, *дав'н'і*.

Творення форм вищого ступеня порівняння за допомогою суфіксів *-ше*, *-ши*, *-шей*, *-ший*, *-ш* від непохідних твірних основ на задньоязикові [х], [г] та передньоязикові [ж], [ш], [д], [т] у багатьох говірках пов'язане з рядом морфонологічних процесів.

У структурі похідних від основи *дорог-* перед початковим [ш] суфікса, як правило, відбувається регресивна асиміляція за глухістю, пор.: *до'рохше* (Любче Рж., Білосток Лц., Ставки Тр., Дядьковичі Рв.), *до'рохши* (Старі Кошари Квл., Мостище К-К., Городниця Мл.), *до'рохшей* (Троянівка Мн., Оленіно К-К., Павловичі Лк., В'язівно Лбш.), *до'роххий* (Липно Кв., Щитинь Лбш., Щедрогір Рт.), *до'рохи* (Липно Кв.); у тих же говірках можливе позиційне чергування задньоязикових із шиплячими [г] > [ж], [х] > [ш], пор.: *до'рожше*, *до'рожши*, *до'рожшей*, *до'рожхий*, *до'рожи*, *до'рош:е*, *до'рош:и*, *до'рош:ей*, *до'рош:ий*, *до'рош:*. В останніх формах у частині говірок спостерігається ще й дисиміляція за способом творення у звукосполюках [жш] > [жч], [ш:] > [шч]: *до'рожче*,

до́рожчи, до́рожчей, до́рожчий, до́рожч, до́рошче, до́рошчи, до́рошчей, до́рошчий, до́рошч.

Відомі й інші зміни приголосних кінця основи в позиції перед суфіксальним [ш]. На межі кореневої та суфіксальної морфем у сполуках двох щілинних [хш], [гш] спостережено наслідки регресивної дисиміляції за способом творення: *'сукише, 'тикше, з'лукише, до'рокише* (Черемошна Воля Лбм., Вілиця Шц., Ставки Тр., Любче Рж., Лісове Мн.), *'сукиши, 'тикиши, з'лукиши, до'рокиши* (Бронники Рв., Кримно ст., Руда-Красна Рв., Старі Кошари Квл., Навіз Рж., Ружин Тр., Обенижі Тр.), *'сукишей, 'тикишей, з'лукишей, до'рокишей* (Копилля Мн., Граддя Мн.), *'сукиший, 'тикиший, з'лукиший, до'рокиший* (Мизове Ст., Здомишель Рт., Сошично К-К., Липно Квр., Грем'яче Квр., Суськ Кс.), *сукиши, тикиши, глукиши, до'рокиши* (Чевель Ст., Липно Квр., Лісове Мн., Суськ Кс.), *п'локиший, плокиши* 'гірше', пор. *п'лохо* 'погано' (Липно Квр.).

У похідних від твірної основи на [ж] простежено результат регресивної асиміляції за глухістю [жш] > [ш:]; можлива також дисиміляція за способом творення [ш:] > [кш]: *'души:ий, души:* та *'дукиший, дукиши* 'заможніше', пор. *'дужо* 'заможно' (Липно Квр.). Спорадично фіксовано деривати з основою *хорош-*: *хо'р'ішише* 'гарніше' [3, 166]; можлива втрата кінцевого ненаголошеного [е], а на межі кореневої та афіксальної морфем – дисиміляція за способом творення [ш:] > [шч]: *хо'р'ішче* (Запруддя К-К.), *хо'р'ішч* (Нові Червища К-К., Седлище Лбш.), *ху'ришч* (Липно Квр.), *хо'рушч* [5, 246]; у підляських говірках натомість спостережено стягнення подовженого шиплячого: *хо'руш* 'гарніше' (Грабовець Д-Ц.).

Кінцеві передньоязикові [д], [т] твірної основи перед суфіксальним [ш] унаслідок регресивної асиміляції за способом творення заступаються африкатами відповідно [ʒ] та [ч]: *мо'лоʒше, ба'гачше* (Любче Рж., Ставки Тр.), *мо'лоʒши, ба'гачши* (Обенижі Тр., Руда-Красна Рв.), *мо'лоʒшей, ба'гачшей* (Копилля Мн.), *мо'лоʒший, ба'гачший* (Липно Квр., Суськ Кс., Мизове Ст., Здомишель Рт.), *мо'лоʒш, ба'гачш* (Липно Квр., Чевель Ст., Суськ Кс.). У звукосполучі [ʒш] переважно відбувається ще й регресивна асиміляція за глухістю: *мо'лочше, мо'лочши, мо'лочшей, мо'лочший, мо'лочши*. У тих же говірках простежено наслідки асиміляції у сполучі [чш] > [ч:]: *ба'гач:е, ба'гач:и, ба'гач:ей, ба'гач:ий, ба'гач:, мо'лоч:е, мо'лоч:и, мо'лоч:ей, мо'лоч:ий, мо'лоч:*. Дуже рідко у звуковій структурі таких дериватів відбито стягнення подовженого шиплячого: *ба'гач, му'лоч* (Липно Квр.).

Дуже рідко за цією моделлю оформлено деривати від непохідних твірних основ на сонорні [в], [н]: відповідно в тих же говірках *здо'ровше, здо'ровши, здо'ровшей, здо'ровший, здо'ровши* та *де'шевше, де'шевши, де'шевшей, де'шевший, де'шеви*; спорадично також *'раниший* (Щитинь Лбш.), *'ран'иший* (Липно Квр.), *раниши* (Залюття Ст.), *ран'иш* (Липно Квр.) зі значеннями 'раніше', 'колись, у минулому'; у берестейських говірках зафіксовано *'раниш'ий* [3, 166]. Такі форми, як правило, в говірці співіснують із закономірними структурами на *-ий* або *-і*. У дериватах від твірної основи *ран-* на межі кореневої та суфіксальної морфем можливі наслідки прогресивної асиміляції за способом творення: *'ранче* (Залісся Шц.), *'ран'чий, 'ранчий, ранч* (Липно Квр.), *'ран'чей* (Ветли Лбш., Поляни Бр.).

Творення форм вищого ступеня порівняння від похідних твірних основ із непродуктивними суфіксами *-ок-*, *-к-* (<-ьк-), *-ек-* (<-ьк-) пов'язане зі зміною морфемного складу вихідних форм: непродуктивні суфікси *-ок-*, *-к-* (<-ьк-), *-ек-* (<-ьк-) не беруть участь у формотворчому процесі, внаслідок чого афікс вищого ступеня поєднується безпосередньо з кореневою морфемою.

У більшості досліджених говірок при творенні форм вищого ступеня порівняння від ускладнених такими суфіксами основ використовується формант *-ше* або його варіанти *-ши, -шей, -ший, -ш*. Кінцеві [з], [с], [д], [т], [г] кореня перед суфіксальним [ш] в основному зазнають різних позиційних змін.

Приєднання формантів *-ше, -ши, -шей, -ший, -ш* до кореневих морфем на передньоязикові [з], [с] зумовило позиційне чергування [з] > [ж], [с] > [ш]: *блiжше* (*блi'жше*), *'виш:е* (*'ви'ш:е*), *'нижше* (*'ни'жше*), *'вужше* (*'гужше*) (Любче Рж., Білосток Лц., Невір Лбш., Ставки Тр., Обенижі Тр., Запруддя К-К., Черче К-К., Яревище Ст., Городок Мн., Нудиче Лбм., Дядьковичі Рв.), *блiжши* (*блi'жши*), *'виш:и* (*'ви'ш:и*), *'нижши* (*'ни'жши*), *'вужши* (*'гужши*) (Старі Кошари Квл., Мостище К-К., Нуйно К-К., Седлище Лбш., Городниця Мл.), *блiжшей* (*блi'жшей*, *бл'iжшей*), *'виш:ей* (*'ви'ш:ей*), *'нижшей* (*'ни'жшей*), *'вужшей* (*'гужшей*) (Троянівка Мн., Оленіно К-К., В'язівно Лбш., Ветли Лбш.), *блiжший* (*бл'iжший*, *блi'жший*), *'виш:ий* (*'ви'ш:ий*), *'нижший* (*'ни'жший*), *'вужший* (*'гужший*) (Ветли Лбш., Нові Червища К-К., Щитинь Лбш., Щедрогір Рт.). Наведені структури в основному підлягають подальшим морфонологічним процесам. У тих же говірках можлива регресивна асиміляція за глухістю: *бл'иш:е* (*блi'ш:е*), *'ниш:е* (*'ни'ш:е*), *'вуш:е* (*'гуш:е*), *бл'иш:и* (*блi'ш:и*), *'ниш:и* (*'ни'ш:и*), *'вуш:и* (*'гуш:и*), *бл'иш:ей* (*блi'ш:ей*, *бл'иш:ей*), *'ниш:ей* (*'ни'ш:ей*), *'вуш:ей* (*'гуш:ей*), *бл'иш:ий* (*блi'ш:ий*), *'ниш:ий* (*'ни'ш:ий*), *'вуш:ий* (*'гуш:ий*), *блиш:* (*блi'ш:*), *виш:* (*ви'ш:*), *ниш:* (*ни'ш:*), *вуш:* (*гуш:*). Частіше фіксуються варіанти, звукова структура яких є наслідком дисимілятивних змін [ш:] > [кш]: *блiкше* (*блi'кше*), *'викше* (*ви'кше*), *'никше* (*ни'кше*), *'вукше* (*'гукше*), *слiкше* (*слi'кше*), *зрукше* (Петрово Ів., Черемошна Воля Лбм., Ставки Тр., Вілиця Шц., Любче Рж., Ситниця Мн., Лісове Мн., Красноволя Мн.), *блiкиши* (*блi'киши*), *'викиши* (*'ви'киши*), *'никиши* (*'ни'киши*), *'вукиши* (*'гукиши*), *слiкиши* (*слi'киши*), *зрукиши* (Руда-Красна Рв., Галузія Мн., Навіз Рж., Ружин Тр., Обенижі Тр., Старі Кошари Квл., Доротище Квл., Кримно Ст.), *блiкшей* (*блi'кшей*), *'викшей* (*'ви'кшей*), *'никшей* (*'ни'кшей*), *'вукшей* (*'гукшей*), *слiкшей* (*слi'кшей*), *зрукшей* (Копилля Мн., Оконськ Мн.), *блiкиший* (*блi'киший*), *'викиший* (*'ви'киший*), *'никиший* (*'ни'киший*), *'вукиший* (*'гукиший*), *слiкиший*, *зрукиший* (Суськ Кс., Сошично К-К., Качин К-К., Мизове Ст., Велимче Рт., Здомишель Рт., Грем'яче Кв., Липно Кв.), *бликиш*, *викиш*, *никиш*, *вукиш*, *сликиш*, *зрукиш* (Лісове Мн., Чевель Ст., Липно Кв.). У кількох говірках уживані деривати з іншими наслідками дисимілятивних процесів: [жш] > [жч], [ш:] > [шч], пор.: *блi'жче* (*блi'шче*), *ви'шче*, *'ниж'че* (*'ни'шче*), *'вужче* (*'вушче*) (Заячиці Лк., Звиняче Гр.), *'блiжчи* (*'блiшчи*), *'вишчи*, *'нижчи* (*'нишчи*), *'вужчи* (*'вушчи*) (Руда-Красна Рв., Нужель Квл.).

Кінцевий передньоязиковий [д] кореневої морфемі перед суфіксальним [ш] унаслідок регресивної асиміляції за способом творення заступається африкатою [ʒ]; у звукосполучі [ʒш] в основному відбувається регресивна асиміляція за глухістю: *'гаʒше*, *'гачше*, *'рiʒше* (*'риʒше*), *'рiчше* (*'ричше*), *со'лоʒше*, *со'лочше* (Любче Рж., Ставки Тр.), *'гаʒши*, *'гачши*, *'рiʒши* (*'риʒши*), *'рiчши* (*'ричши*), *со'лоʒши*, *со'лочши* (Обенижі Тр., Руда-Красна Рв.), *'гаʒшей*, *'гачшей*, *'рiʒшей* (*'риʒшей*), *'рiчшей* (*'ричшей*), *со'лоʒшей*, *со'лочшей* (Копилля Мн.), *'гаʒший*, *'гачший*, *'рiʒший* (*'риʒший*), *'рiчший* (*'ричший*), *со'лоʒший*, *со'лочший* (Липно Квр., Суськ Кс., Мизове Ст., Здомишель Рт.), *гаʒш*, *гачш*, *рiʒш* (*риʒш*), *рiчш* (*ричш*), *со'лоʒш*, *со'лочш* (Липно Квр., Чевель Ст., Суськ Кс.). У тих же говірках можлива асиміляція у сполучі [чш] > [ч:]: *'гач:е*, *'рiч:е* (*'рич:е*), *'солоч:е*, *'гач:и*, *'рiч:и* (*'рич:и*), *со'лоч:и*, *'гач:ей*, *'рiч:ей* (*'рич:ей*), *со'лоч:ей*, *'гач:ий*, *'рiч:ий* (*'рич:ий*), *со'лоч:ий*, *гач:*, *рiч:* (*рич:*), *солоч:*. Дуже рідко у звуковій структурі таких дериватів відбито стягнення подовженого шиплячого: *гач*, *рiч*, *су'лоч* (Липно Квр.).

При творенні форм вищого ступеня прислівника *хутко* за допомогою афікса *-ше* чи його варіантів на межі кореневої та афіксальної морфем відбулася асиміляція за способом творення у звукосполучі [тш] > [тч]: *'хутчий* (Нові Червища К-К.); можлива регресивна асиміляція [тч] > [ч:] та подальше стягнення подовженого шиплячого: *'хуч:е* (Череваха Мн.), *'хуч:ий* (Борки Лбш.), *'хучи'й* (Залухів Рт.), або регресивна дисиміляція [тч] > [дч]: *'худчи* (Седлище Лбш.).

При додаванні суфіксів *-ше, -ши, -шей, -ший, -ш* до кореневих морфем на задньоязиковий [г] в основному відбувається регресивна асиміляція за глухістю, пор.: *лехше (л'ехше)* (Любче Рж., Білосток Лц., Невір Лбш., Ставки Тр., Запруддя К-К., Черче К-К., Яревище Ст., Городок Мн.), *лехши* (Старі Кошари Квл., Мостище К-К., Нуйно К-К., Седлище Лбш., Городниця Мл.), *лехшей (лахшей)* (Троянівка Мн., Оленіно К-К., В'язівно Лбш., Ветли Лбш., Павловичі Лк.), *лехший* (Нові Червища К-К., Щитинь Лбш., Щедрогір Рт., Липно Кв.), *лехш* (Липно Кв.). У багатьох говірках можлива також дисимілятивна зміна у сполучі двох щілинних [хш] > [кш], пор.: *лекше (л'екше, л'окше, лакше)* (Комарівка Кс., Вілиця Шц., Ситниця Мн., Удрицьк Дб., Мохнате Гн., Петрово Ів.), *лекши (лакши)* (Руда-Красна Рв., Навіз Рж., Галузія Мн., Старі Кошари Квл., Ружин Тр., Заячиці Лк.), *лекшей* (Копилля Мн., Оконськ Мн.), *лекший (лакший)* (Велике Вербче Ср., Суськ Кс., Сошично К-К., Качин К-К., Мизове Ст., Липно Квр., Здомишель Рт., Велимче Рт.), *лекш* (Липно Квр., Лісове Мн., Чевель Ст.); у берестейських говірках засвідчено *лєкш* [4, 650; ДСБ, 28], *лєкши* [6, 88], *лєкший* [5, 97].

Інші приголосні кінця кореневої морфеми перед суфіксальним [ш] змінам не підлягають: *глубше (глубше), крешше, тонше* (Любче Рж., Ставки Тр., Білосток Лц., Вілиця Шц.), *глубши (глубши), крешши, тонши* (Старі Кошари Квл., Нуйно К-К., Седлище Лбш.), *глубшей (глубшей), крешшей, тоншей* (Ветли Лбш., Копилля Мн.), *глубший (глубший), крешший, тонший* (Суськ Кс., Качин К-К., Здомишель Рт., Липно Квр.), *глубш, крешш, тонш* (Суськ Кс., Липно Квр.). В окремих говірках щілинний [ш] суфіксальної морфеми після проривного кореневого [н] унаслідок прогресивної асиміляції за способом творення може заступатися африкатою [ч]: *тончий, тонч* (Суськ Кс., Липно Квр.).

Організовані за цією моделлю форми вищого ступеня порівняння прислівника *далеко* трапляються рідко: *дал'ше* (Комарівка Кс.), *дал'ши* (Старі Кошари Квл., Ружин Тр.), *дел'ши* (Череваха Мн.), *дал'ший* (Мизове Ст., Липно Квр.), *дел'ш'ій* (Кухче Зр.), *дал'ш* (Ружин Тр., Липно Квр.); у берестейському ареалі зафіксовано *дал'ш'ій* [3, 166]. В основному вживані утворення, співвідносні зі староукр. *далѣ* ‘далі’; звукова структура таких форм відбиває втрату кінцевого [e] та типову для досліджуваних говірок рефлексію ненаголошеного [ѣ]: *далей* (Яполоть Кс., Комарівка Кс., Великий Мідськ Кс.), *дал'ей* (Чохи-Орлянські Д-Ц., Вітово Д-Ц., Мохнате Гн.), *дали* (Запруддя К-К., Грудки К-К., Липно Квр.), *дели* (Щитинь Лбш., Нудиже Лбм.), *дел'ій* (Череваха Мн., Оконськ Мн., Яревище Ст.). У частині говірок відомі варіанти без [й]: *дал'і* (Чевель Ст., Галина Воля Ст.), *дел'і* (Городок Мн.).

У говірках в районі басейнів р. Стир та р. Горинь (східна частина західнополіського говору та західна частина середньополіського діалекту), а також у кількох надбузьких говірках, засобом творення форм вищого ступеня порівняння від деяких ускладнених непродуктивними суфіксами *-ок-, -к-* (<-ьк-), *-ек-* (<-ьк-) основ є формант *-е* або його варіанти *-и, -ей, -ий*, що виступають у ненаголошеній позиції і приєднуються безпосередньо до кореневої морфеми (непродуктивні суфікси *-ок-, -к-* (<-ьк-), *-ек-* (<-ьк-) не беруть участь у формотворчому процесі). В основному фіксуються похідні від кореневих морфем на [з] та [с]; звукова структура таких дериватів відбиває позиційне чергування кінцевих свистячих кореня із шиплячими [ж] та [ш]: *ближе (бл'іже, блеже), нижше (неже), више (веше), уже (вуже, гуже)* (Красносілля Вл., Воронки Вл., Вичівка Зр., Кам'януха Мн., Лісове Мн., Колки Дб., Берестя Дб., Стрільськ Ср., Петрово Ів.), *бл'ежи, нижи, виши* (Забужжя Лбм.), *ближей (бл'іжей), нижей, вишей, ужей (вужей, гужей)* (Цміни Мн., Вовчецьк Мн., Собіщиці Вл., Великі Телковичі Вл., Красносілля Вл., Більська Воля Вл., Великий Мідськ Кс., Комарівка Кс., Велике Вербче Ср., Немовичі Ср., Ремчиці Ср., Удрицьк Дб., Поляни Бр., Містковичі Пн., Жидче Пн.), *ближий (бл'ежий), нижий, виший* (Сварицевичі Дб., Рівне Лбм.). Ареал продовжують підляські говірки, де за аналогією до *бл'іжей, нижей, вужей* склалася структура *вижей* ‘вище’, ‘частіше’ замість сподіваної *вишей* (Старий Корнин Д-Ц.,

Грабовець Д-Ц., Тофіловці Д-Ц., Вітово Д-Ц., Мохнате Гн.); у берестейських говірках трапляється варіант *виж'ій* [3, 166].

Суфікс *-е* продовжує праслов'янський афікс вищого ступеня порівняння прикметників середнього роду **-je*, паралельний до псл. **-ěje*, пор. псл. **vyše*, **niže*, **tǔn'e* 'менше', **soldje* 'солодше' [1, 345]. У такому випадку формант *-и* – фонетичний варіант, що відбиває підвищення і звуження артикуляції кінцевого ненаголошеного [e]. У суфіксах *-ей*, *-ий* кінцеве [й] може бути наслідком аналогії до більш продуктивного форманта *-ій* < *-ѣ* < псл. **-ěje*; виразним наслідком такого ж вирівнювання є форма *виж'ій*. Принагідно зауважимо, що вторинні за походженням структури на *-ей*, *-ий* в окресленому ареалі фіксуються значно частіше, ніж давніші форми без кінцевого [й].

Суфікс *-е* (*-и*, *-ей*, *-ий*) рідко приєднується до інших твірних основ із непродуктивними суфіксами *-к-*, *-ок-*. Відповідні утворення зафіксовано тільки в окремих говірках у північній частині західнополіського діалекту. Так, у берестейсько-пінському ареалі зафіксовано структуру *шыврэй* [7, 44], у говірках сучасного Зарічненського району – *шывэй* [8, 36]. Зрідка виявляється тенденція до повного збереження твірної основи: задньоязиковий [к] непродуктивного суфікса основи перед афіксом вищого ступеня чергується із шиплячим [ч]: *шывч'ей* 'швидше', пор. *шывко* 'швидко' (Мохнате Гн.), *плашч'ей* 'більш стрімко', пор. *пласко* 'стрімко' (Дубичі-Церковні Д-Ц.), *лоўчей* 'гарніше', пор. *ловко* 'гарно', *йомчей* (йомч) 'швидше', 'сильніше', пор. *йомко* 'швидко', 'сильно' (Містковичі Пн.), *л'охчей* (Чохи Д-Ц.), *л'ехчи'ій* (Стрільськ Ср.), *л'ехч'ей* (Удрицьк Дб., Вітово Д-Ц.), *л'ехчи* (Берестя Дб.), пор. *л'охко*, *л'ехко* 'легко'.

У говірці с. Ветли Любешівського району суфікс *-е* поєднується із непохідними твірними основами на [ст], зумовлюючи чергування звукосполюки кінця основи із шиплячими [шч]: *гушче*, *чи'шче*, *прошче*.

Простежений у говірці с. Седлище Любешівського району прислівник у формі вищого ступеня *помал'ч'і* 'повільніше' (пор. *пoмало* 'повільно') не співвідноситься з жодною відомою в говорі моделлю. В суміжних говірках із таким значенням уживані форми *помал'лі*, *помал'ій*. Можливо, структура *помал'ч'і* є наслідком модифікації незасвідченої форми **помал'ше*, яка внаслідок прогресивної асиміляції за способом творення могла розвинутися в **помал'че* (пор. *ран'ш* > *ран'ч*); перенесення наголосу та поява кінцевого [і] – наслідок контамінації форм **помал'че* та *помал'лі*.

Кілька прислівників у досліджуваних говірках мають суплетивні форми вищого ступеня порівняння. При оформленні таких дериватів використано один із традиційних формантів вищого ступеня:

а) суфікс *-ше* (< *-ьш-* < псл. **-ьǫ-*) або його фонетичні варіанти:

'більше': *быв'ше* (Великі Телковичі Зр.), *быв'шей* (Ветли Лбш., Ситниця Мн.), *б'іл'ше'ій* (Борки Лбш.), *бул'ший* (Липно Квр.) і под.; в основному вживані форми з утраченим кінцевим [e] типу *быв'ш* (Деревок Лбш., Чевель Ст.), *бул'ш* (Воронки Вл., Липно Квр.), *буол'ш* (Комарівка Кс., Дубичі-Церковні Д-Ц.);

'менше': *меньше* (Великі Телковичі Вл.), *меньшей* (Ситниця Мн., Граддя Мн.), *л'менший* (Щитинь Лбш., Липно Квр., Грем'яче Квр., Буцинь Ст.), *л'менчей* (Поляни Бр.), *л'менчий* (Липно Квр.) і под.; значно більшу частотність вживання мають варіанти зі зредукованим кінцевим [e] на зразок *мениш*, *менч* (усі говірки);

'краще': *лучшей* (Граддя Мн.), *лучший* (Липно Квр., Грем'яче Квр.), *луч:е* (Чаруків Лц., Дольськ Лбш.), *луч:и* (Вілиця Шц., Городниця Мл., Павловичі Лк.), *луч:ей* (Воронки Вл., Постійне Кс.), *луч:ий* (Буцинь Ст., Липно Квр.), *луч':ій* (Щедрогір Рт., Самари Рт.), *луч:* (Гораймівка Мн., Липно Квр., Берестяне Кв., Грем'яче Кв., Яполоть Кс.), *лучий* (Липно Квр.), *луч'ій* (Щедрогір Рт.), *луч* (В'язівно Лбш., Липно Квр., Комарівка Кс., Красноволя Мн., Гораймівка Мн.);

'краще': *л'етше* (Чохи Д-Ц., Мохнате Гн.), *л'іетше* (Дубичі-Церковні Д-Ц.), *л'ітиш* (Заячиці Лк., Павловичі Лк., Тур Рт.); переважно фіксується форма без кінцевого [e]: *л'ітиш* (Дивин Кб., Буцинь Ст.);

‘гірше’: ¹г'ірше (Воронки Вл.), ¹гурше (Немовичі Ср.), ¹гурше (Дубичі-Церковні Д-Ц.), ¹уршей (Красносілля Вл.), ¹вуршей (Більська Воля Вл.), ¹гурший (Велике Вербче Срн.), ¹гирий (Липно Квр.); частіше вживані форми з утраченим кінцевим [e]: г'іриш (Великі Телковичі Зр.), гурш (Містковичі Пн., Поляни Бр., Мирне Кс., Чохи-Орлянські Д-Ц.), горш (Комарівка Кс., Яполоть Кс.), гириш (Липно);

‘гірше’: ¹хужшей (Більська Воля Вл.), ¹хужше, ¹хуш:е, ¹хушче (Комарівка Кс.);

б) суфікс *-ій* (< ~~-їє~~ < псл. **-ějе*) або його фонетичні варіанти:

‘гірше’: г'р'ій (Острівськ Зр., Містковичі Пн.), г'р'ий (Комарівка Кс., Постійне Кс., Красноволя Мн.,), г'р'ій (Стрільськ Ср.), г'р'ией (Мирне Кс., Поляни Бр.), г'р'ій (Липно Квр), г'р'ій [9, 22];

‘краще’: ¹л'ін'ій [10, 163], ¹л'ін'ій [3, 166], ¹л'ін'і (Ворокомле К-К.), ¹л'ен'і (Старий Корнин Д-Ц., Вітово Д-Ц., Тофіловці Д-Ц.), ¹л'ени (Чохи Д-Ц.), ¹л'ієні (Дубичі-Церковні Д-Ц.), ¹л'ене (Грабовець Д-Ц.);

в) суфікс *-е* (< псл. **-je*) або його фонетичні варіанти:

‘гірше’: ¹хуже (Грем'яче Квр.), ¹хужей (Яполоть Кс.), ¹хужий (Липно), ¹хуж (Липно Квр.).

До суплетивних форм вищого ступеня належать уживані в надбужьких та підляських говірках прислівники зі значенням ‘більше’, запозичені з польської мови: ¹в'енций, в'енц (Вітово Д-Ц.), в'йенций, в'йєнци (Забужжя Лбм., Рівне Лбм.), в'йєнци, в'йєнци (Петрово Ів.).

Із формами вищого ступеня співвідноситься простежений у говірках підляського ареалу часовий прислівник ¹перуч (у¹перуч), відомий у двох значеннях: ‘давніше, колись’, пор.: *на поклони у¹перуч приходил'і зу'с'уол'* (Старий Корнин Д-Ц.); ‘спочатку’, пор.: *в'перуч товк'аниц'і по'їїж, а тог'ди п'уйдеш* (Чохи-Орлянські Д-Ц.). В окресленій говірковій групі такий дериват фіксувався й давніше: *в'пэруч* [2, 195]. Ареал продовжують берестейські говірки: ¹перуч ‘спочатку’ [5, 166], ¹пэруч ‘спочатку’, ‘колись, давніше’ [5, 190], ¹упэродж ‘спочатку’ [5, 90], *вны'ридж* ‘спочатку, спершу’ [7, 52]. Такі ж деривати фіксуються в українських говорах карпатської групи: пор. закарпатське *п'ередже, п'ереч* ‘раніше’ [11, 283], бойківське *п'ередже* ‘раніше’ [12, 129], а також у ряді білоруських діалектів: ¹перуч ‘давніше, колись’, ‘спочатку’ [13, 507], ¹п'ерач ‘раніше, наперед’ [14, 216], ¹п'ерачы ‘спереду’ [14, 216], *уп'роч, у¹перуч* ‘колись, давніше’ [14, 221], *п'п'ераж* ‘спереду’, ‘спочатку’, ‘давніше, колись’ [13, 399]. Наведені утворення є наслідком поліетапності фонетико-словотвірних модифікацій давнішої форми **п'ередже* ‘раніше’, що продовжувала псл. **p'erdje*, при оформленні якої був використаний формант вищого ступеня порівняння прикметників середнього роду **-je* [1, 345]. Структура **p'erdje* ‘раніше’ підлягла адвербіалізації ще в епоху слов'янської мовної єдності [1, 345], а її континуанти *п'ереже, п'реже* ‘раніше’ [1, 358], *п'реже, п'режь, п'режде* ‘раніше’, ‘спочатку’ [15, 1645 – 1646] активно засвідчені східнослов'янськими пам'ятками різного часу.

Наведений і проаналізований матеріал засвідчує найбільшу продуктивність при творенні синтетичних форм вираження грами компаратива афікса *-ій*. За зразком цього форманта в багатьох говірках відбулося вирівнювання форм із суфіксами *-ше, -е*, що зумовило існування вторинних афіксальних морфем *-шей, -ший, -ш'ій, -ей, -ий*. Відповідно до таких тенденцій у більшості західнополіських говірок та в суміжних середньополіських говірках синтетичні форми вищого ступеня прислівників закінчуються на [й]. Під впливом таких утворень у частині говірок стала можливою поява неетимологічного [й] у кінці неступеньованих прислівників та службових слів. Так, у говірці с. Липно Ківерцівського району зафіксовано паралельні форми прислівників ¹завжди, ¹завши та ¹завждий, ¹завший ‘завжди’, *ни'коли* та *ни'колий* ‘ніколи’, ¹лед'бе, ¹лед'би та ¹лед'бей, ¹лед'бий ‘ледве’; часток *а'же, га'же* та *а'жей, га'жей* ‘аж’, *на'йагже* та *на'йагжий* ‘так, авжеж’; сполучників ¹али, ¹гали та ¹алий, ¹галий ‘але’, ¹такби, ¹табви і ¹такбий, ¹таббий ‘ніби’ і т. ін.

У більшості західнополіських та суміжних говірок основний спосіб творення найвищого ступеня порівняння прислівників – префіксальний, суть якого полягає у поєднанні спеціальних формантів-префіксів із простою формою вищого ступеня. У досліджуваних говірках виявлено форми найвищого ступеня із чотирма префіксальними морфемами: *най-*, *на-*, *нав-*, *над-*.

Структури з префіксом *най-* у західнополіському говорі фіксуються лише спорадично і не мають чітко вираженого ареалу: *найбол'ш*, *найпозн'ей*, *найдавн'ей*, *найтесн'ей* ‘найбільш скрутно’, *найра'н'ей* (Комарівка Кс.), *найра'н'ій*, *найгор'ій*, *наібл'іже* (Стрільськ Ср.), *наибар'з'і'ей* ‘найчастіше’ (Сльонка Д-Ц.), *найвижей* ‘вище’, ‘частіше’ (Старий Корнин Д-Ц., Грабовець Д-Ц., Тофіловці Д-Ц., Вітово Д-Ц., Мохнате Гн.). В основному виступають форми найвищого ступеня з префіксом *на-*: *наблики*, *набликий*, *на'гири*, *на'гирий*, *нагур'ій*, *на'дали*, *нара'н'ій*, *налуч* (Липно Квр.), *нахо'р'ишч*, *набил'ш* (Деревок Лбш.), *набил'шей*, *наху'ч'ій*, *на'дели*, *набл'іш:ий*, *набл'іш:ей*, *на'гушче* (Ветли Лбш.), *набл'іжей*, *нара'н'ей*, *на'гури*, *нагор'цей* (Поляни Дб.), *наблики*, *на'вики* (Галузія Мн.), *нахо'р'ишче*, *на'дали*, *наблиш:е* (Запруддя К-К.). У західній та центральній частинах західнополіського говору фіксуються варіанти з префіксом *нав-*: *навп'із'ні*, *навдал'ши*, *навху'ч'і*, *навлики*, *навлиш:и* (Старі Кошари Квл.), *нав'виш:е*, *навлиш:е* (Яревище Ст., Нудиже Лбм.), *навху'ч'ій* (Чевель Ст.), *навликше*, *навра'н'і*, *навл'іши* (Тур Рт.), *навлиш:е*, *наб'іл'ш* (Невір Лбш.). У східній частині західнополіського говору та в суміжних середньополіських говірках уживані форми з префіксом *над-*: *надб'іл'ше*, *надбл'іжей*, *надран'ій*, *надг'іри* (Великі Телковичі Зр.), *надбул'ш*, *надлуч:ей*, *надбл'іже* (Воронки Вл.), *надху'ч'ій* (Горки Лбш.), *надбл'іжей*, *надра'н'ей*, *над'гури* (Немовичі Ср., Ремчиці Ср.), *надбл'іже*, *надл'ехчи* (Берестя Дб.).

Із простою формою найвищого ступеня співвідноситься виявлений у підляських говірках прислівник *найуперуч* ‘найдавніше’, ‘найперше’ (Грабовець Д-Ц., Вітово Д-Ц., Чохи-Орлянські Д-Ц., Тофіловці Д-Ц., Старий Корнин Д-Ц., Мохнате Гн.), *найперуч* ‘найперше, спершу’ [10, 332], пор.: *оно ше найуперуч на покуди'л'е ми п'рав'е ден' у ден' ходил'і, то було вес'оло* (Мохнате Гн.); *яа найуперуч зроб'іла с'ойе* (Старий Корнин Д-Ц.). Паралель простежено в закарпатському говорі: *май пе'редже* ‘найперше’ [11, 283].

До таких же утворень належать відомі в північній частині волинськополіських говірок прислівники *би'намне* (Залухів Рт., Кортеліси Рт., Видраниця Рт., Черче К-К., Нуйно К-К., Оленіно К-К., Грудки К-К., Яревище Ст., Смоляри Ст.), *би'намни* (Ворокомле К-К., Качин К-К., Гута-Боровенська К-К., Доротище Квл.), *би'намн'і* (Кримно Ст.), *бо'намне* (Ветли Лбш.), *би'намно* (Борки Лбш.), *би'намене* (Невір Лбш.), що реалізують значення ‘байдуже’. Наведені структури пов'язані з польським *bynajmniej* ‘ані трохи, зовсім’, що є наслідком поєднання частки *by* і прислівника у формі найвищого ступеня *najmniej* ‘найменше’.

У кількох говірках можливі аналітичні форми вираження грамем суперлатива, що реалізуються у вигляді сполуки “аналітична морфема *саме* (*само*) + прислівник у простій формі вищого ступеня”: *саме к'репший*, *саме 'дали*, *саме блики*, *саме 'ваки*, *саме 'бул'ший*, *саме ра'н'ій*, *саме 'хужий*, *саме гири* і под. (Липно Квр.), *саме бл'іжей*, *саме л'ег'ч'ей*, *саме л'екше*, *саме скор'ий* (Удрицьк Дб.); *само ближий*, *само нижий*, *само ра'н'ій*, *само біли* (Сварицевичі Дб.). У говірці с. Липно Ківерцівського району складена форма найвищого ступеня утворюється також за двома іншими схемами:

“аналітична морфема *саме* + прислівник у простій формі найвищого ступеня”: *саме нахуж*, *саме набул'ш*, *саме навидн'ій*, *саме наменч*, *саме нара'н'ій*, *саме накр'еши*, *саме насуки* і под.;

“аналітична морфема *на'саме* + прислівник у простій формі вищого ступеня”: *на'саме 'дали*, *на'саме пиз'н'ій*, *на'саме 'гирий*, *на'саме к'репший*, *на'саме блики*, *на'саме 'гукий*, *на'саме ду'роки*, *на'саме гар'н'ій* і под.

Конструкції такого типу відомі в північній частині правобережнополіських говірок; їх широко фіксує “Тураўскі слоўнік”: *‘само лети* [16, 51], *‘само трудней* [17, 155], *най/само хужэй* [18, 132].

Отже, система творення ступенів порівняння прислівників у західнополіських та суміжних говірках представлена в основному синтетичними формами. Відмінності в утворенні простих форм вищого ступеня порівняння прислівників зводяться до наявності кількох суфіксів (*-ий, -ше, -е*) та їх варіантів і розподілу суфіксів за основами. Аналітичні форми вищого ступеня відсутні. Відмінності в утворенні простих форм найвищого ступеня полягають у використанні різних префіксів (*най-, на-, нав-, над-*). Аналітичні форми вираження грамеми суперлатива трапляються рідко.

Умовні скорочення назв районів (гмін):

Волинська область: В-В. – Володимир-Волинський, Гр. – Горохівський, Ів. – Іваничівський, Квл. – Ковельський, Квр. – Ківерцівський, К-К. – Камінь-Каширський, Лбм. – Любомльський, Лбш. – Любешівський, Лк. – Локачинський, Лц. – Луцький, Мн. – Маневицький, Рж. – Рожищенський, Рт. – Ратнівський, Ст. – Старовижівський, Тр. – Турійський, Шц. – Шацький;

Рівненська область: Бр. – Березнівський, Вл. – Володимирецький, Дб. – Дубровицький, Зр. – Зарічненський, Кс. – Костополіський, Мл. – Млинівський, Рв. – Рівненський, Ср. – Сарненський;

Брестська область (Білорусь): Кб. – Кобринський, Пн. – Пінський;

повіт Гайнівка, Підляське воєводство (Польща): Гн. – гміна Гайнівка, Д-Ц. – гміна Дубичі-Церковні.

Література:

1. Історія української мови: Морфологія. – К.: Наукова думка, 1978. – 540 с.
2. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: Ў пяці тамах. – Т. 1. – Мн.: Навука і тэхніка, 1979. – 702 с.
3. Чучка П.П. Деякі особливості українських говірок Брестського району Білоруської РСР // Праці XI Республіканської діалектологічної наради. – К.: Наукова думка, 1965. – С. 162 – 168.
4. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: Ў пяці тамах. – Т. 2. – Мн.: Навука і тэхніка, 1980. – 728 с.
5. Дыялектны слоўнік Брэстчыны. – Мн.: Навука і тэхніка, 1989. – 294 с.
6. Жывое народнае слова: Дыялекталагічны зборнік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – 271 с.
7. Климчук Ф.Д. Специфическая лексика Дрогичинского Полесья // Лексика Полесья: Материалы для полесского диалектного словаря. – Москва: Наука, 1968. – С. 20 – 78.
8. Карскій Е.Ф. Матеріалы для изученія сѣверно-малорусскихъ говоровъ, а также переходныхъ отъ бѣлорусскихъ къ малорусскимъ. (Полѣсье). – Вып. 1. – Санктпетербургъ, 1898. – 42 с.
9. Горбач О. Західнополіська говірка села Остромичі, кол. повіту Кобринь // Відбитка з “Наукових Записок” УТГГ. – Т. XXV. – Мюнхен, 1973. – 64 с.
10. Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: У двох томах. – Т. 1. – Луцьк: Вежа, 2000. – 353 с.
11. Пискач О. Відприкметникові прислівники в українських говорах Закарпаття // Молодь – Україні: Наукові записки молодих учених Уж ДУ. – Т. 5 – 6. – Ужгород, 1995. – С. 280 – 291.
12. Захарків О.П. Семантична структура прислівників часу в бойківських говірках // Українська лексика в історичному та ареальному аспектах. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 127 – 136.
13. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: Ў пяці тамах. – Т. 3. – Мн.: Навука і тэхніка, 1983. – 678 с.
14. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: Ў пяці тамах. – Т. 5. – Мн.: Навука і тэхніка, 1986. – 654 с.
15. Срезневский И.И. Словарь древнерусского языка: В трех томах, шести частях. – Т. 2, ч. 2. – М.: Книга, 1989. – 1802 с.
16. Тураўскі слоўнік: Ў пяці тамах. – Т. 2. – Мн.: Навука і тэхніка, 1982. – 254 с.
17. Тураўскі слоўнік: Ў пяці тамах. – Т. 5. – Мн.: Навука і тэхніка, 1982. – 423 с.
18. Тураўскі слоўнік: Ў пяці тамах. – Т. 3. – Мн.: Навука і тэхніка, 1982. – 311 с.